

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ БІЗНЕСУ І ПРАВА
КАФЕДРА ПУБЛІЧНОГО ТА МІЖНАРОДНОГО ПРАВА І
ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

ТЕРИТОРІАЛЬНІ СПОРИ В МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ: ПРОБЛЕМИ
ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ

Кваліфікаційна робота
на здобуття ступеня вищої освіти «Бакалавр»

Виконала: студентка ІV курсу 12-481 групи
спеціальності 293 «Міжнародне
право»
освітньо-професійної програми
“Міжнародне право”
Єфімова Анжеліка
Володимирівна

Керівник: **к.ю.н., доцентка Риженко І.М.**

Рецензент: доцент кафедри професійних та
спеціальних дисциплін Херсонського
факультету ОДУВС, кандидат
юридичних наук, доцент
Новіков М.М.

ЗМІСТ

ВСТУП	3-5
РОЗДІЛ 1. Міжнародне регулювання територіальних спорів	6
1.1. Поняття та характеристика територіальних спорів	6-9
1.2. Правова регламентація урегулювання спірних територій	9-12
1.3. Принцип територіальної цілісності держав	12-13
РОЗДІЛ 2. Міжнародно-правові механізми вирішення територіальних спорів	14
2.1. Поняття та характеристика міжнародних механізмів вирішення спору	14-15
2.2. Механізми мирного вирішення міжнародних спорів	15-18
2.3. Механізм вирішення територіальних спорів із застосуванням сили	18-19
РОЗДІЛ 3. Практика Міжнародного суду ООН щодо вирішення територіальних спорів	20
2.1. Справа “Румунія проти України”	20-22
2.2. Лівійсько-чадський спір	22-23
2.3. Законність проголошення незалежності Косово	23-24
ВИСНОВКИ	25-26
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	28-38

ВСТУП

Актуальність теми зосереджена в тому, що за всю історію існування держав, як акторів міжнародних відносин, були суперечки щодо трьох правомочностей права власності над територією. Ця активність зумовлена національним інтересом - головним елементом міжнародних відносин. Право власності держави над територією включає в себе корисні копалини, вихід до моря, можливість використання поновлювальної енергії в рамках еко-активізму сучасності тощо, які, в свою чергу, приносять прибутки суб'єкту міжнародного права та встановлює престиж на міжнародній арені.

На сьогодні не завжди володіння територією є законною, оскільки у багатьох випадках має місце порушення основних принципів міжнародного права та норм міжнародного гуманітарного права. Тому виникають територіальні спори, які повинні бути вирішені з мінімальними втратами як і в людському ресурсі, так і в природньому, але *de facto* на фоні суперечки розгортаються збройні конфлікти, які, окрім втрати серед населення, погіршення земельного потенціалу, дискримінації, не дають результатів. Міжнародна спільнота стурбована спорами держав щодо територій та створює нові механізми щодо вирішення міждержавних непорозумінь.

Метою дослідження є визначити понятійну характеристику територіальних спорів, їх нормативну регламентацію та на основі прецедентів судового та політичного характеру зробити висновки щодо ефективності сучасних механізмів вирішення територіальних спорів.

Для досягнення поставленої мети дослідження вирішувалися такі **завдання**:

1. Визначити дефініцію “територіальний спір” та надати характеристику;
2. Дослідити правову регламентацію урегулювання територіальних спорів;
3. Розглянути принцип територіальної цілісності держав;
4. Синтезувати механізми вирішення територіальних спорів;
5. Надати характеристику механізмам вирішення міжнародних спорів;
6. Порівняти механізми мирного вирішення територіальних спорів із механізмом застосування сили при вирішенні спору;
7. Окреслити обставини та результат позову Румунії проти України;
8. Проаналізувати спір між Лівією та Чадом;
9. Визначити законність проголошення незалежності Косово.

Об’єктом дослідження є правове регулювання правовідносин акторів міжнародного права у сфері вирішення територіальних спорів.

Предметом дослідження є понятійна база територіальних спорів та їх характеристика, нормативне регулювання спорів та регламентація механізмів вирішення через призму мирних та військових засобів вирішення спорів, аналіз судових прецедентів Міжнародного суду ООН та політичний аспект територіальних спорів на прикладі суперечок сучасності таких як претензія Румунії до України, лівійсько-чадський спір, законність визнання Косово.

Методологічна основа дослідження. Дослідження проводилось із застосуванням таких методів пізнання як:

1. Метод спостереження - цілеспрямовано вивчали предмет дослідження з різних точок зору;
2. Метод прогнозування - цей метод був використаний задля здійснення прогнозу успіхів сучасних механізмів урегулювання питань щодо територіальних спорів;

3. Метод аналізу, який був використаний для поділу інформації на 2 блоки - теоретичний та практичний;
4. Метод синтезу був використаний для накладення норм права на сучасну ситуацію, щоб побачити різницю між очікуваним результатом та реальним.

Нормативна база, яка була використана при дослідженні: Конвенція Монтевідео про права та обов'язки держав 1933 року, Заключний акт НБСЄ 1975 , Статут ООН 1945, Гаазька Конвенція про мирне вирішення міжнародних суперечок, заява 20958/14 "Україна проти Російської Федерації" в ЄСПЛ, Резолюції РБ ООН 660, 661, 667, Берлінська угода 1878 року, пакт Молотова- Ріббентропа, Договір між Україною та Румунією про режим українсько-румунського державного кордону 1948 , Договір про добросусідські відносини між Україною та Румунією 1997, процес "Румунія проти України" в МС ООН, процес "Чад проти Лівії" в МС ООН, рекомендаційне рішення МС ООН стосовно законності проголошення незалежності Косово.

Структура кваліфікаційної роботи: вступ, 3 розділи, висновок та список використаних джерел.

РОЗДІЛ 1

МІЖНАРОДНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ СПОРІВ

1.1 Поняття та характеристика територіальних спорів

Територіальні спори існували ще до часу виникнення першої системи міжнародних відносин. Насамперед треба дати аргументацію щодо важливості наявності території у державі. Відповідно до Конвенції Монтевідео про права та обов'язки держав 1933 року, територія має такі ознаки:

- Постійне населення;
- Певна територія;
- Влада;
- Здатність вступати у зовнішні зносини [1].

Виходячи з вищезазначених ознак, суперечки щодо території однієї держави можуть порушити основні принципи міжнародного права. Зокрема, принцип добросовісного виконання зобов'язань за міжнародним правом[2]. Адже саме на цьому принципі базуються інші принципи, які за своєю природою є зобов'язаннями для суб'єктів міжнародного права.

Для того, аби розібрати характеристику спорів щодо території, треба розкрити термін “територія”. Територія - частина земної кулі обмежена кордонами завдяки демаркації та делімітації, яка, в залежності від правового режиму, у більшості випадків належить певній державі [3]. В цій дипломній роботі розглядається територіальні спори між державами, тому будемо брати до уваги території, які класифікуються як державні.

Територіальний спір - це спір між головними суб'єктами міжнародних відносин - державами - щодо юридичної належності та правового режиму території [4].

Основою для виникнення територіального спору є міжнародні суперечки, які стосуються насамперед правового режиму території, з якого потім випливає юридична належність. Сторони спору мають певні непорозуміння щодо того, кому належить ця частка земної кулі.

В доктрині міжнародного права є декілька підходів для визначення кола суб'єктів територіального спору. Деякі науковці кажуть, що сторонами можуть бути тільки держави, оскільки тільки держави є первинними суб'єктами міжнародного права. Тому вони вважають, що народи, які борються за самовизначення, не є окремими сторонами, оскільки боротьба йде на території, яка належить державі. Як приклад, можемо навести ситуацію Боснії і Герцеговини, де після боротьби за самовизначення, на підставі Дейтонських угод 1995 року країна стала включати в себе 2 частини- Республіка Сербська та Мусульмано-хорватська федерація [5].

Інші науковці є прибічниками того, що сучасне міжнародне право створено для регулювання відносин на міжнародному рівні, аби забезпечити інклюзивність прав людини на національних рівнях. Право народів на самовизначення є право з четвертого покоління прав людини. Тому населення має право відокремитися, якщо має ресурси для самостійного існування як актора міжнародних відносин, які перераховані в Конвенції Монтевідео 1933. Як результат, населення може бути стороною в територіальному спорі [6].

Другим елементом територіального спору є об'єкт. Об'єктом є територія, а предметом є права держави на цю територію, які відповідають вимогам міжнародного законодавства.

Перед тим, як виникне спір щодо території, існує територіальна претензія, яка полягає в невизнанні однією державою права поширювати владу іншої держави над об'єктом непорозуміння [7].

Як і всі правові інститути міжнародного характеру, територіальні спори можуть бути декількох видів [8]:

1. В залежності від статусу держав:

- Спір між визнаними державами;
- Спір між визнаною державою та частково визнаною;
- Спір між визнаною та невизнаною державою тощо.

2. В залежності від часу:

- Територіальні спори минулого;
- Територіальні спори сучасності;
- Територіальні спори, які можуть виникнути в майбутньому.

3. В залежності від тривалості спору:

- Довготривалі;
- Середньотривалі;
- Короткотривалі.

Підсумовуючи все вищезазначене, територіальні спори - суперечки між акторами міжнародних відносин щодо юридичної приналежності частини земної кулі, які виникають з територіальних претензій, і мають декілька видів залежно від часу, тривалості і визнання держав.

1.2 Правова регламентація урегулювання спірних територій

Спірні території - частини земної кулі, щодо яких виник спір між державами. Територіальний спір - один із різновидів спору міжнародного характеру, який вказує на предмет суперечки акторів міжнародних відносин [9]. Звідси випливає, що на сферу цих

правовідносин впливають всі нормативно-правові акти міжнародного товариства з обов'язковою силою, які регулюють цю сферу відносин.

Головним документом в розв'язанні спорів є Статут ООН, який включає в собі 2 глави - регулювання спорів мирними засобами та застосування заходів, якщо є загроза миру на безпеці в світі [10]. Перший випадок передбачає ситуацію, коли уряди готові вислухати один одного та піти на компроміс. Інший - втручання третіх держав для стабілізації відносин між зацікавленими в території сторонами, коли має місце загострення суперечки і наявність загрози порушення стабільної ситуації.

Згідно з принципами міжнародного права, держави зобов'язанні дипломатичним шляхом вирішити суперечку щодо території [10]. Але на практиці помітні ухилення від нормів *jus cogens* шляхом зловживання правом. Як приклад можемо навести новітню норму міжнародного права, яка офіційно була закріплена в 2005 році міжнародним співтовариством. Норма *the responsibility to protect* означає, що суверенітет є не привілеگیєю держави, а обов'язком, бо держава повинна захищати права людини [11]. Суть цієї норми полягає в тому, що в силу глобалізації держави відкривають кордони для переміщення людей, тому громадяни різних держав знаходяться в інших державах. Коли остання держава порушує права людини, то держава громадянства людини може застосувати цю норму і порушити територіальну цілісність, що не буде вважатися порушенням принципів міжнародного права, викладених в Заключному акті НБСЄ [12]. Таким чином може окупувати певну територію держави, аби моніторити ситуацію всередині держави. Наприклад, інтервенція США в Ірак 2003 року є гарним відображенням цієї норми, хоча була пов'язана з підозрою у фінансуванні тероризму Саддамом Хусейном, але головна мета - поширити демократизацію та зупинити недотримання прав людини [13].

Знаковою діяльністю є діяльність Комісії з міжнародного права, яка займається процесом кодифікації міжнародного публічного права, щоб забезпечити прогресивний розвиток відносин між акторами міжнародних відносин в правовому секторі [14]. Вона підготовлює проекти міжнародних договорів в різних сферах, які не сильно розвинені або норми яких несистематизовані.

Гаазькі конференції 1899 року та 1907 року здійснила великий прорив в мирному розв'язанні спорів. На II Гаазькій конференції була прийнята Конвенція про мирне вирішення міжнародних суперечок, яка ще називається I Гаазька Конвенція [15]. Вона була прийнята з метою встановлення принципу справедливості, бажанні розширити кооперацію в сфері прав людини, забезпечити комфортні правові умови для діяльності слідчих комісій. В I Гаазькій Конвенції були перелічені засоби мирного вирішення спорів, які потім знайшли своє відображення у Статуті ООН.

Міжнародне право ділиться на 3 рівні - універсальний, регіональний та локальний. Універсальний рівень охоплює всіх суб'єктів, а регіональний - окремої частини Землі. Локальний рівень стосується двосторонніх міжнародних договорів тих держав, які є сусідами. Міжнародні регіональні організації мають суттєвий вплив на розвиток міжнародного права.

Організація з безпеки та співробітництва в Європі моніторить ситуацію на територіях, які підпадають під її юрисдикцію, та приймає рішення щодо підтримання миру та безпеки, які закріплені в Гельсінському заключному акті [12]. Наприклад, закріплений принцип заборони застосування сили або погрозою силою, що може привести до порушення суверенітету.

Європейський союз, Організація Американських держав, Африканський союз, Ліга арабських держав прийняли рамкові документи, які захищають права людини. У випадку територіальних спорів суперечка може призвести до збройних конфліктів, наприклад як між Республікою Сербією та Республікою Косово, які в результаті мали суттєві втрати серед населення і потім організатори цих кривавих заворушень були притягнені до відповідальності у Гаазькому Трибуналі [16]. Стаття 3 Європейської Конвенції прав людини проголошує, що ніхто не може бути позбавлений життя безпідставно і мається перелік виключень, який не використовується через надання обов'язкової сили Протоколу №13 щодо скасування смертної кари [17].

Все більшу роль відіграє прецедентне право, яке створюється Міжнародним Судом ООН та іншими судовими органами міжнародної юрисдикції і становить фундамент для подальших дій держав на міжнародній арені. Як додаток до універсального суду, можемо зауважити, що, наприклад, Європейський суд з прав людини має значення в політичній сфері, бо у випадку позову “Україна проти Російської Федерації” (заява № 20958/14), де визнавалась точна дата анексії частини території України, яка становила спір, - порушення норм гуманітарного права[18]. ЄСПЛ- перший міжнародний судовий орган, який визнав точну дату реалізації намірів Росії щодо незаконного «вирішення» спору з Україною щодо Криму.

Отже, розглядати правову регламентацію регулювання територіальних спорів ми можемо в декількох координатах - звичаєві норми, договірні норми та прецеденти. З процесом кодифікації звичаєві норми перетворюються у договірні, які мають відображення в нормативно-правових актах універсального та регіонального характеру. Прецеденти мають практичне значення, бо надають державам приклад правил поведінки та санкції за їх порушення на основі кейсів.

1.3 Принцип територіальної цілісності держав

Принципи міжнародного права - основні засади, на яких базуються відносини між акторами міжнародного права і є нормами *jus cogens*. В Статуті ООН прописані 7 головних принципів міжнародного права і там відсутній принцип територіальної цілісності як такий. Але з положень наявних принципів ООН можемо виокремити основні ознаки принципу *territorial integrity* :

- Незастосування сили або погрози силою;
- Невтручання держав у внутрішні справи іншої держави;
- Вирішення спорів мирним шляхом;
- Співробітництво між суб'єктами міжнародних відносин [10].

Держави зобов'язуються поважати державний кордон один одного. Державний кордон - лінія, яка визначає межі території держави, де держава може поширювати свій суверенітет, який включає в собі верховенство права, що не може бути порушено суб'єктами міжнародних відносин шляхом втручання у внутрішні справи держави [11].

Першим правовим закріпленням принципу територіальної недоторканності стала Декларація про зміцнення міжнародної безпеки 1970 року та Заключний акт НБСЄ від 1975 року [12].

На практиці цей принцип часто порушується державами, які хочуть реалізувати власний національний інтерес. Наприклад, 2014 рік став роком окупації України Російською Федерацією. Зокрема, ЄСПЛ визнав точну дату поширення анексії РФ на територію держави [18]. Збройні сутички на території Донецької та Луганської областей досі не закінчилися, але ведуться перемовини щодо мирного вирішення територіального спору, який називається Нормандський формат, де беруть участь 4 сторони - Україна, Росія, Німеччина та Франція [19].

Глава ОП Андрій Єрмак висловлює позитивні сподівання на ефективність цього механізму вирішення спорів і зазначає, що питання, які стосуються збройних конфліктів та населення, не можуть вирішуватися швидко [20]. З позитивними сподіваннями А.Єрмака погоджується Посол Франції в Україні Етьєн де Понсен, також від додає, що нормандський формат не досягає усіх своїх цілей, але можна вважати успіхом те, що він досі існує [20].

Міністр закордонних справ України Дмитро Кулеба зазначає, що вирішення питань АР Криму та Донецької і Луганської областей є різними за юридичною природою, бо агресія РФ проти України включає в собі анексію та окупацію, що є зміною території з різними правовими наслідками [18]. Повертаючись до Нормандського формату, можемо зауважити, що ці зустрічі акцентують увагу на Донбасі, забуваючи про Автономну Республіку Крим. Наприклад, створення Тристоронньої контактної групи, яка є засобом полегшення ситуації на сході України, але не створено групу, яка б моніторила ситуацію в Криму та вела перемовини щодо повернення Криму Україні [21].

Україна є “вікном” до Європи, тому вона є геополітично важливою для західних партнерів, які домагаються вирішити територіальні спори мирними засобами, але Україна майже не зосереджує свою увагу про проблемах стосовно Криму, повністю мобілізуючи сили в сферу питань пов’язаних зі сходом України. Крим, як і Донбас, є частиною території України, тому розв’язувати територіальні спори потрібно комплексно, аби відновити територіальну цілісність України.

РОЗДІЛ 2

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ВИРІШЕННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ СПОРІВ

2.1 Поняття та характеристика міжнародних механізмів вирішення спору

Перші міжнародні договори, які б закріплювали мирне вирішення міжнародних спорів, були прийняті на Гаазьких конференціях 1899 та 1907 рр [10]. До цього існувало *jus ad bellum*, яке надавало можливість державі відмовитися від врегулювання суперечок дипломатичними каналами та застосувати силу [10].

Розділяють 2 види механізмів вирішення міжнародних спорів, передбачених Статутом ООН [15]:

- Судові;
- Позасудові, які в свою чергу поділяються на декілька видів, які будуть розглянуті в наступному підпункті.

Ці механізми називаються мирними засобами урегулювання суперечок щодо різних предметів, які допомагають вирішити спір без втрат серед населення, військової техніки, природних ресурсів, на відміну від засобів із застосуванням сили.

Окрім засобів мирного вирішення спору, є норми, які регулюють відносини держав під час збройного протистояння. На практиці це є доволі актуальним питанням, коли сторони не хочуть продовжувати вирішення дипломатичними шляхами, тому застосовують силу. Норма щодо примусу до миру є видом миротворчих операцій; вона застосовується аби примусити держави припинити збройний конфлікт та перейти до перемовин. Наприклад, застосування сил НАТО в Боснії

1995 року, проти Югославії задля припинення дій в Косово 1990 року [16]. Така сфера конфліктів регулюється Женевськими та Гаазькими Конвенціями, які є фундаментом міжнародного гуманітарного права [10].

Отже, ми дійшли до висновку, що є загроза зловживання таким правом, бо немає обгрунтованого вичерпного переліку тих випадків, коли цю категорію урегулювання міжнародних спорів можна застосовувати і, аби реалізувати власний інтерес, держави під видом одного з виду миротворчих операцій можуть застосовувати силу. Тобто, це обхід одного з головних принципів міжнародного права- принципу незастосування сили або погрози силою, який полягає в тому, що держава утримується від застосування сили проти територіальної недоторканності або політичної незалежності іншої держави.

2.2 Механізми мирного вирішення міжнародних спорів

Механізм мирного вирішення міжнародних спорів є одним із принципів міжнародного права, закріпленого в Статуті ООН, де держави зобов'язуються врегульовувати суперечки без дестабілізації на міжнародній арені.

Як ми вже попередньо зауважили, в главі VI Статуту ООН перелічені види механізмів мирного вирішення спорів- це, по-перше, судові механізми, і по-друге, позасудові. До першого виду належать переговори, добрі послуги, посередництво, консультації та діяльність слідчих комісій.

1. Переговори - встановлення каналу зв'язку між контрагентами задля вирішення суперечливого питання. Найбільш популярний вид переговорів - прямі переговори, які означають дипломатичні переговори і які проводяться на декількох рівнях: на вищому

(глави держави або глави уряду), на рівні МЗС та через дипломатичні представництва (посольства) [23].

2. Консультації вважаються підвидом прямих переговорів, які можуть використовуватися як підготовчий етап до переговорів або як окремий вид мирного засобу вирішення спору, якщо обставини, через які виник спір, знову з'явилися [24].
3. Добрі послуги - надання допомоги третіми державами або іншими суб'єктами міжнародного публічного права задля встановлення зв'язку між сторонами, які сперечаються, бо є загроза загострення ситуації. Добрі послуги припиняються, коли сторони починають переговори. Якщо контрагенти прохають третю сторону залишитися стороною у вирішенні спору, то добрі послуги переходять у посередництво [25]. Добрі послуги можуть бути здійсненні:
 - За проханням сторін спору;
 - За ініціативою третьої держави/ міжнародної організації.
4. Посередництво - засіб вирішення спору мирними шляхами, де обирається держава/ міжнародна організація, яка виступає окремою стороною в спорі і яка не має національного інтересу у вирішенні спору, окрім підтримання миру та безпеки на міжнародній арені. Рішення третьої сторони не є обов'язковим [26].

Надання першого виду мирних механізмів регулювання спорів міжнародного характеру належить, відповідно до практики, міжнародним організаціям універсального типу. Тобто, установчі органи ООН мають право рекомендувати заходи вирішення (Генеральна Асамблея ООН). Наприклад, розірвати дипломатичні зв'язки між державами, доки не буде вирішена суперечка. Також мають право вживати заходи, які будуть підтримувати мир і не застосовувати силу (Рада Безпеки ООН) [10].

Іншим видом механізмів є судовий розгляд спорів. На відміну від необов'язкового характеру попереднього виду механізмів, рішення судових органів має обов'язкову силу і тягне за собою створення прецеденту. В систему судів міжнародного характеру стосовно цього виду спорів входять Міжнародний суд ООН, Постійна палата третейського суду, та арбітражні суди *ad hoc*.

1. Міжнародний суд ООН - головний орган ООН, що уповноважений в судовому порядку вирішувати питання, що входять до його юрисдикції. Суд складається з 15 суддів, офіційними мовами є французька та англійська [27]. Наприклад, позов Румунії проти України. Виходячи з елементів процесу розгляду справи "Румунія проти України" можемо сказати, що претензії Румунії щодо острова Зміїний були не суттєвими, бо метою позову Румунії була демаркація кордонів, яка вплинула на розмежування кордонів між держави, а отже був перерозподіл корисних копалин, наявність яких була встановлена до подання претензій до Міжнародного Суду ООН [28]. Значна територія перейшла під владу Румунії і хоча обидві сторони висловили задоволення рішенням суду, фактично Україна втратила багату на родовища територію, тому держава не може бути задоволеною рішенням Міжнародного суду.
2. Постійна палата третейського суду- міжнародний арбітражний орган, який діє на постійній основі і може розглядати справу тільки зі згоди всіх сторін спору [29].
3. Арбітражні суди *ad hoc*, які створюються для того, аби вирішити конкретний територіальний спір, за проханням держав-сторін спору [30].

Отже, мирні засоби вирішення спорів між акторами міжнародних відносин можна поділити на судові та позасудові, які, в свою чергу, поділяються на декілька видів. Разом з тим, судове вирішення спору є

більш суттєвим при вирішенні територіальних спорів, бо має обов'язкову юридичну силу.

2.3 Механізм вирішення територіальних спорів із застосуванням сили

Вид такого механізму вирішення територіальних спорів застосовується на практиці тоді, коли між держави є збройний конфлікт та третя держава або коаліція держав сприяють поліпшенню відносин між державами, що сперечаються, аби вони перейшли до стадії мирного вирішення конфліктної ситуації [31].

Як прикладом може слугувати операція “Буря в пустелі”, де відносини між Кувейтом та Іраком загострилися через вартість нафти на світовій арені. Ірак здійснив інтервенцію в Кувейт [32]. Рада Безпеки ООН прийняла резолюцію №660 [33], на підставі якої засудила дії Іраку та покликала зупинити порушення принципів міжнародного права. Резолюцією ООН №661 були застосовані ембарго до Іраку через продовження застосування сили проти Кувейту [34]. За пропозицією США РБ ООН прийняла Резолюцію №667, де Рада Безпеки надала мандат міжнародній спільності для введення військ в Кувейт та захисту його території від вторгнення Іраку [35]. Тобто, задля стабілізації ситуації на міжнародній арені.

Міжнародна військова операція на чолі з США на території Сирії-операція США та союзників проти Ісламської держави на території Сирії, а також підтримка сирійської опозиції проти діючої влади під час громадянської війни. Ці держави здійснили інтервенцію на територію Сирії, аби стабілізувати ситуацію всередині держави, а також протистояти силам терористів ІГЛ [36].

Бомбардування сил НАТО Югославії є актом механізму вирішення територіальних спорів із застосуванням сили, аби примусити Югославію зупинити геноцид та хаос на території Косово, яке в той час боролась за самовизначення та відокремлення території від Югославії [22] .

Підсумовуючи раніше зазначене, акцентуємо увагу на тому, що механізм вирішення територіальних спорів із застосуванням сили є актуальним нині, не дивлячись на пріоритетність мирного розв'язання суперечок. В різних ситуаціях наслідки можуть бути відмінними, але метою застосування сили є примус держав до діалогу, тобто до вирішення спору мирними засобами та до підтримки миру.

РОЗДІЛ 3

ПРАКТИКА МІЖНАРОДНОГО СУДУ ООН ЩОДО ВИРІШЕННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ СПОРІВ

3.1 Справа “Румунія проти України”

Головним об’єктом суперечки Румунії та України був острів Зміїний, причини цього спору ховаються в історичній хронології. Берлінська угода 1878 року вперше закріпила острів Зміїний у правовому полі, який на той час належав Румунії [37]. Але згодом, в ХХ ст., шляхом підписання таємного пакту під назвою “Пакт Молотова-Ріббентропа”, укладений між СРСР та Німеччиною, де закріпилось передання острову Зміїного Радянському Союзу [38]. В 1948 році міністри закордонних справ Румунії та Радянського Союзу підписали договір про те, що Румунія офіційно, згідно з принципами міжнародного права, передала суверенітет над островом Зміїним. Цей процес називається цесією, що, на відміну від пакту Молотова-Ріббентропа, є правомірним способом зміни території держави [39].

В наступних роках румуни, не дивлячись на міжнародний договір, заявляли претензії на острів, тому в 1991 році Румунія прийняла Декларацію про наслідки пакту Молотова-Ріббентропа. В 1997 році між Україною та Румунією був підписаний Договір про добросусідські відносини, тобто, румуни знову визнали суверенітет України над островом Зміїний [40].

Активізація претензій була на початку ХХІ ст., коли плавуча бурова станція, яка належить Україні, встановила, що зона навколо острову багата на корисні копалини у вигляді нафти та газу [41]. Тобто Румунія побачила в цій зоні реалізацію національного інтересу в економічній сфері.

В 2004 році Румунія подала позов проти України до Міжнародного суду Справедливості з проханням розмежувати та встановити морські кордони Румунії та України [42].

Одним із суттєвих моментів розгляду справи було розмежування понять “скеля” та “острів”, яке полягає в тому, що острів повинен мати власне джерело питної води, але румунська сторона наполягала на тому, що на острові Зміїний відсутня питна вода і є тільки морська, яка шкідлива для споживання. Відповідно до Конвенція ООН з морського права 1982 року, скеля не враховується при делімітації кордонів, але статус острова було встановлено і його визнали скелею, тому було враховано при демілітації [43].

Виходячи з елементів процесу розгляду справи “Румунія проти України” можемо сказати, що претензії Румунії щодо острова Зміїний були не суттєвими, бо метою позову Румунії була демаркація кордонів, яка вплинула на розмежування кордонів між державами, тобто, змінила масштаб території, над якою Україна може здійснювати контроль, а отже був перерозподіл корисних копалин, наявність яких була встановлена до подання претензій до Міжнародного Суду ООН [42]. Значна територія перейшла під владу Румунії і хоча обидві сторони висловили задоволення рішенням суду, фактично Україна втратила багату на родовища територію, тому держава не може бути задоволеною рішенням Міжнародного суду [44].

Прорахунком України стало те, що велику увагу вона приділяла острову Зміїному, а точніше його статусу, тому втратила територію в спорі, де Україна не визнавала претензії Румунії. Виходячи із вищезазначеного, українські лідери представили цей кейс як перемогу обох сторін, яка полягає в тому, що Україна залишила при собі острів Зміїний, але Румунія мала на меті встановити офіційний контроль над територією з нафтою та газом.

Як висновок можемо сказати, що краще спочатку вирішувати спір дипломатичними шляхами, не звертаючись до судових органів міжнародної юрисдикції, бо можна було б піти на компроміс та залишити територію чорноморського шельфу Україні більше, аніж їй залишилось після судового рішення, яке має обов'язкову силу.

2.2 Лівійсько-чадський спір

Лівійсько-чадський конфлікт складається з низки збройних конфліктів, які мають місце на півночі Чаду з 1978 по 1987 рр. Але конфлікт виник раніше через розділ думок серед населення: одна сторона підтримувала Лівію, інша – Францію [45]. З боку Лівії стояв СРСР, а з боку Франції - Сполучені Штати Америки, а в ту пору був час розпалу холодної війни, тому цей конфлікт називається проксі- війною [46]. Посередницька війна- це вид воєнних дій, які держави застосовують не безпосередньо, а через треті держави, а країни Африки після деколонізації були слабкими, аби створювати власну державу і попереджувати загрози для територіальної цілісності [47].

З іншого боку, Лівія мала власний інтерес у вигляді території між нею та основною частиною держави Чад на півночі останньої. Ця територія називається Смуга Ауза, вона була окупована Лівією в 1973 році і Каддафі хотів створити на спірній території лояльний уряд до Лівії, аби поширити свою гегемонію на цю ділянку земної кулі [48]. Відповідно до історичних відомостей, в 1955 році між Францією та Лівією був укладений міжнародний договір на основі угоди між Францією та Великобританією щодо розподілу сфер впливу на цьому континенті. Військовою технікою Лівії допомагав Радянський Союз, а Франція, за підтримки коаліції держав на чолі із США, допомагала колишній колонії відстояти Смугу, аби на неї не поширилась ідеологія

СРСР, і в ході бойових дій надсилав не тільки військову техніку, а й бойців, які допомагали армії Чаду [49].

В 1995 році Міжнародний суд ООН розглянув цю справу і виніс рішення на користь держави Чад і зазначив, що ця територія, згідно з нормами міжнародного права, належить їй і ніхто не може порушувати основоположні принципи міжнародного права [50].

Можна провести паралель з ситуацією на сході України з ситуацією на півночі Чаду і побачити, що на нашій території також є проксі-війна, де країна-агресор має власні інтереси у вигляді територій України без урахувань міжнародних норм, і що міжнародна підтримка зіграла неабияку роль в перемозі Чаду.

3.3 Законність проголошення незалежності Косово

Республіка Косово - частково визнана 102 державами ООН держава, яка знаходиться на Балканах та раніше була частиною Югославії [51].

Розпад Югославії був екстенсивним на початку 90х років ХХ століття, внаслідок чого здебільшого кровопролиттям відділились 4, згодом незалежні, держави - Хорватія, Словенія, Боснія і Герцеговина та Македонія [52]. В союзі залишились 2 держави, Сербія та Чорногорія, які утворили "малу" Югославію. Республіка Косово входила до складу Сербії, до того моменту, як не виник каталізатор сепаратистських рухів у вигляді приходу до влади Слободана Мілошевича та його націоналістичних настроїв [53]. В 1989 році Сербія прийняла нову конституція, яка значно зменшувала автономнію країв, які перебували під її юрисдикцією [52]. Проти нової конституції та ліквідації автономій виступила законодавча гілка влади Косово та проголосила край республікою. Влада Косово зустріла

супротив з боку діючої влади Сербії та почались протести за незалежність Косово, були нелегальні вибори та референдуми з боку Косово. В 1991 році Албанія визнала незалежність Косово від Сербії, підтримуючи сепаратистські рухи до цього проголошення. В рамках цієї ситуації розгорнулася партизансько-терористична війна, де діючими гравцями була албанська армія, яка підтримувала незалежність Косово, та сербська поліція і югославська армія [54]. Другим актом цієї війни стало бомбардування Югославії силами НАТО, які змусили Югославію припинити масові чистки, репресії проти населення Косово. Сербський уряд був змушений погодитися на введення військ НАТО на територію Косово і потім передачу цієї території під контроль ООН [55]. Це все регулювалось Резолюцією РБ ООН 1244 від 1999 року, яка базувалась на резолюціях 1239 (1999), 1199 (1998), 1160 (1998) та 1203 (1998) [55].

Тобто, ця війна відбувалась між албанцями (більше 90% населення Косово - албанці) і сербами, допоки сили НАТО не увійшли на територію Косово та ООН не взяла під протекторат цей край, але *de jure* цей край залишався частиною Сербії до 2008 року, коли уряд Косово не проголосив свою незалежність в односторонньому порядку [56]. В цьому випадку Сербія не визнала Косово окремим суб'єктом міжнародних відносин. Косово є потенційним кандидатом до вступу в ЄС, в 2016 році підписало Угоду про асоціацію з ЄС, але поки республіка не подавала заявку на членство [57].

В 2010 році на вимогу Сербії Міжнародний суд ООН проаналізував справу та визнав незалежність Косово законною [58]. Рішення хоча і не має законної сили, але створює прецедент в політиці та є базою для діяльності дипломатів. Наприклад, Росія використовувала ситуацію із самопроголошенням Косово у випадку із законності незалежності Південної Осетії від Грузії [59].

Сербія та Косово мають між собою напружені стосунки, але завдяки зусиллям США в 2020 році вони досягли уголи, що Сербія не сприяє поширенню негативної інформації про незалежність Косово на міжнародній арені, а Косово в свою чергу утримується від подачі заявок на членство в міжнародних організаціях на певний строк [60].

Міжнародне співтовариство поділилось на 3 табори у сфері визнання Косово:

1. Ті, хто визнає (Франція, Туреччина, США, Велика Британія etc);
2. Ті, хто не визнає (Сербія, Україна, Азербайджан, Грузія etc);
3. Ті, хто визнає, але відкликає визнання, що суперечить практиці інституту визнання (Мадагаскар, Домініка, Сьєрра-Леоне etc) [61].

Цікавою є позиція України щодо визнання, бо в 2020 році наробили резонансу дії України стосовно прийняття загальногромадських паспортів Косово для візи [62]. Із заявою виступив заступник міністра іноземних справ Боднар Василь, який акцентував увагу на тому, що консульські дії не мають політичного забарвлення, а виконанні для унормування режиму пересування громадян обох держав [63]. Україна підтримує принцип територіальної цілісності держав відповідно до Статуту ООН 1945 року та Заключного Акту НБСЄ 1975 року, незважаючи на принцип самопроголошення народів.

ВИСНОВКИ

Міжнародні територіальні спори є наслідком бажання уряду певної держави поширити гегемонію за межі своєї території всупереч основоположним принципам міжнародного права. Сучасна система міжнародних відносин є дещо застарілою в сфері примусових заходів до держави-правопорушника, оскільки порушення територіальних кордонів – практика, яка зустрічається доволі часто на міжнародній арені.

В цій кваліфікаційній роботі ми визначили понятійну базу дефініції “територіальний спір” та надали характеристику у вигляді визначення поняття “територія”, її ознаки, види територіального спору в залежності від різних факторів, а також розглянули підходи в доктрині щодо суб’єктивного складу спорів на міжнародній арені.

Окрім цього ми дослідили правову регламентацію регулювання міжнародного спору через механізми універсального та регіонального характеру. В свою чергу універсальні механізми поділяються на спеціальні, які створені спеціально для вирішення питання регулювання спорів, та загальні, які регулюють міждержавні відносини в загальному обсязі, але мають певний розділ про регулювання міжнародних спорів.

Впливаючи з правової регламентації урегулювання спорів, ми розглянули основоположний принцип міжнародного права стосовно рівності суб’єктів між собою та їхньої територіальної недоторканності.

Механізми регулювання спору поділяються на мирні та із застосуванням сили. Останні застосовуються тільки після того, як були використані мирні засоби та в передбачених міжнародним правом випадках. Наприклад, миротворчі місії ООН. Мирні, в свою чергу, поділяються на судові та позасудові. Важливу роль грають прецеденти Суду справедливості, які мають не тільки юридичний, але й політичний характер.

Окремо ми синтезували засоби вирішення спорів між акторами міжнародних відносин на прикладі сучасних спорів держав таких як конфлікт України та Росії стосовно Криму та Донбасу чи інтервенція Іраку до Кувейту.

Порівняли ефективність механізмів мирного вирішення спорів та із застосуванням сили на прикладі міжнародної військової операції на чолі з США проти діючої влади Сирії та бомбардування силами НАТО території Югославії.

Окреслили обставини процесу “Румунія проти України”, виявили недоліки сторони захисту в цій справі та проаналізували важливість результатів для обох сторін в юридичному та політичному планах.

Розглянули спір між Лівією та Чадом, проводячи паралель з українсько-російським конфліктом у сфері проксі-війни або, так званої, гібридної війни та побачили на прикладі Чаду, що Україні необхідно зробити для відстоювання своєї території.

Визначили законність незалежності Косово, досліджуючи причини самопроголошення колишнього краю Сербії, роль міжнародної спільноти в цьому конфлікті, позиції різних держав світу щодо інституту визнання Косово.

Як висновок, можемо сказати, що нормативне регулювання розвивається, але на практиці є доволі багато ходів, які дозволяють обходити імперативні норми міжнародного права, приховуючи вигоду з цього. Територіальні спори – явище, яке ніколи не зникне, бо, окрім зовнішньої політики, це стосується економіки, статусу держави на міжнародній арені та поширення своєї влади на більшу територію.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конвенція Монтевідео про права та обов'язки держав 1933р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://docplayer.ru/151742324-Konvenciya-montevideo-o-pravah-i-obyazannostyah-gosudarstv.html> (дата звернення 25.12.2020)
2. Декларація про принципи міжнародного права: міжнародний договір від 24.10.1970 №995_569 //Відомості Верховної Ради України [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_569#Text (дата звернення 25.12.2020)
3. Територія це: визначення поняття на leksika.com.ua [Електронний ресурс].- Режим доступу: <https://leksika.com.ua/14980727/legal/teritoriya> (дата звернення 25.12.2020)
4. Територіальний спір це: визначення поняття на law.niv.ru [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://law.niv.ru/doc/dictionary/big-legal/fc/slovar-210-2.htm#zag-6459> (дата звернення 25.12.2020)
5. Загальна рамкова угода про мир між Боснією та Герцеговиною: міжнародний договір від 14.12.1995 № 998_261 //Відомості Верховної Ради України [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_261#Text (дата звернення 25.12.2020)
6. Принцип самовизначення народів [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://pidru4niki.com/1492022449458/pravo/printsip_samoviznachennya_na_rodiv (дата звернення 27.12.2020)

7. Територіальна претензія [Електронний ресурс]: Вікіпедія. Вільна енциклопедія. Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A2%D0%B5%D1%80%D0%B8%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0_%D0%BF%D1%80%D0%B5%D1%82%D0%B5%D0%BD%D0%B7%D1%96%D1%8F (дата звернення 27.12.2020)
8. Класифікація міжнародних територіальних спорів: стаття на ruizdat.ru [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://ruizdat.ru/list.php?g=15&link=1680> (дата звернення 27.12.2020)
9. Спірна територія [Електронний ресурс]: Вікіпедія. Вільна енциклопедія. Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%BF%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B0_%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%B8%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%8F (дата звернення 27.12.2020)
10. Статут Організації Об'єднаних націй: міжнародний договір від 26.06.1945 № 995_010 //Відомості Верховної Ради України [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010 (дата звернення 27.12.2020)
11. Резолюція РБ ООН 1674: акти міжнародного характеру від 28.04.2006 № 995_f24 //Відомості Верховної Ради України [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_f24#Text (дата звернення 27.12.2020)
12. Гельсінський Заключний акт НБСЄ від 1975 р.: міжнародний договір на osce.org [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.osce.org/helsinki-final-act> (дата звернення 27.12.2020)
13. Зміна режиму в Іраку шляхом інтервенції [Електронний ресурс]. Режим

доступу:<https://www.dw.com/ru/c%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%B0-%D1%80%D0%B5%D0%B6%D0%B8%D0%BC%D0%B0-%D0%B2-%D0%B8%D1%80%D0%B0%D0%BA%D0%B5-%D0%BF%D1%83%D1%82%D0%B5%D0%BC-%D0%B8%D0%BD%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%B2%D0%B5%D0%BD%D1%86%D0%B8%D0%B8/a-606695> (дата звернення 27.12.2020)

14. Положення про Комісію міжнародного права: акти міжнародного характеру від 21.11.1947 № 995_a01 //Відомості Верховної Ради України [Електронний ресурс]. Режим доступу:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_a01 (дата звернення 05.01.2021)

15. Конвенція про мирне вирішення міжнародних зіткнень: міжнародний договір від 18.10.1907 № 995_938 //Відомості Верховної Ради України [Електронний ресурс]. Режим доступу:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_938#Text (дата звернення 05.01.2021)

16. Міжнародний Трибунал по колишній Югославії [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.icty.org/> (дата звернення 05.01.2021)

17. Протокол №13 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: міжнародний договір від 03.05.2002 № 994_180 //Відомості Верховної Ради України [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_180#Text (дата звернення 05.01.2021)

18. Позов “Україна проти Росії” в ЄСПЛ [Електронний ресурс]. Режим доступу:

<https://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=hearings/gcpending&c=> (дата звернення 05.01.2021)

19. Нормандський формат [Електронний ресурс]: Вікіпедія. Вільна енциклопедія. Режим доступу:

https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9D%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B0%D1%82 (дата звернення 05.01.2021)

20. Україна послідовно і непохитно відстоює свої національні інтереси: стаття на ukrinform.ua [Електронний ресурс]. Режим доступу:

<https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/3169717-glava-op-ukraina-poslidovno-vidstoue-svou-poziciu-v-normandskomu-formati.html> (дата звернення 05.01.2021)

22. Тристороння контактна група [Електронний ресурс]: Вікіпедія. Вільна енциклопедія. Режим доступу:

https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A2%D1%80%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%BD%D0%BD%D1%8F_%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%82%D0%B0%D0%BA%D1%82%D0%BD%D0%B0_%D0%B3%D1%80%D1%83%D0%BF%D0%B0_%D0%B7_%D0%BC%D0%B8%D1%80%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE_%D0%B2%D1%80%D0%B5%D0%B3%D1%83%D0%BB%D1%8E%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F_%D1%81%D0%B8%D1%82%D1%83%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%97_%D0%BD%D0%B0_%D1%81%D1%85%D0%BE%D0%B4%D1%96_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8 (дата звернення 05.01.2021)

23. Нормандський формат: як проходили переговори в 2014-2018 роках: стаття на slovoidilo.ua [Електронний ресурс]. Режим доступу:

<https://www.slovoidilo.ua/2019/11/28/infografika/polityka/normandskyj->

format-yak-proxodyly-perehovory-2014-2018-rokax (дата звернення 05.01.2021)

24. Консультації між МЗС держав-учасниць СНД: стаття на mfa.gov.ua [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://mfa.gov.ua/news/715-konsulytatsiji-mizh-mzs-derzhav-uchasnicyu-snd> (дата звернення 05.01.2021)

25. Добрі послуги- це: визначення поняття на leksika.com.ua [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://leksika.com.ua/15500320/ure/dobri_poslugi (дата звернення 17.01.2021)

26. Посередництво- це: визначення поняття на leksika.com.ua [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://leksika.com.ua/10050711/legal/poserednitstvo> (дата звернення 17.01.2021)

27. Міжнародний суд ООН [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.icj-cij.org/en> (дата звернення 17.01.2021)

28. Румунія проти України- засідання Міжнародного суду ООН: стаття на [radiosvoboda.org](https://www.radiosvoboda.org) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/1290928.html> (дата звернення 17.01.2021)

29. Постійна палата третейського суду [Електронний ресурс]: Вікіпедія. Вільна енциклопедія. Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B0_%D0%BF%D0%B0%D0%BB%D0%B0%D1%82%D0%B0_%D1%82%D1%80%D0%B5%D1%82%D0%B5%D0%B9%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D0%B3%D0%BE_%D1%81%D1%83%D0%B4%D1%83 (дата звернення 17.01.2021)

30. Арбітраж ad hoc [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://arbitration-court.biz/directions/arbitrazh-ad-hoc/> (дата звернення 17.01.2021)
31. Правове регулювання індивідуального застосування сили [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://pidru4niki.com/1376110646765/pravo/pravove_regulyuvannya_individualnogo_zastosuvannya_sili (дата звернення 17.01.2021)
32. Операція “Буря у пустелі” 1991р.: стаття на jnsn.com.ua [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.jnsn.com.ua/h/0116M/> (дата звернення 17.01.2021)
33. Резолюція РБ ООН №660 [Електронний ресурс]. Режим доступу: [https://undocs.org/ru/S/RES/660\(1990\)](https://undocs.org/ru/S/RES/660(1990)) (дата звернення 17.01.2021)
34. Резолюція РБ ООН №661 [Електронний ресурс]. Режим доступу: [https://undocs.org/ru/S/RES/661\(1990\)](https://undocs.org/ru/S/RES/661(1990)) (дата звернення 17.01.2021)
35. Резолюція РБ ООН №667 [Електронний ресурс]. Режим доступу: [https://undocs.org/ru/S/RES/667\(1990\)](https://undocs.org/ru/S/RES/667(1990)) (дата звернення 17.01.2021)
36. Міжнародна військова операція на чолі з США в Сирії [Електронний ресурс]: Вікіпедія. Вільна енциклопедія. Режим доступу: [https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D1%96%D0%B6%D0%BD%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%BD%D0%B0_%D0%B2%D1%96%D0%B9%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B0_%D0%BE%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F_%D0%BD%D0%B0_%D1%87%D0%BE%D0%BB%D1%96_%D0%B7_%D0%A1%D0%A8%D0%90_%D0%B2_%D0%A1%D0%B8%D1%80%D1%96%D1%97_\(%D0%B7_2014\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D1%96%D0%B6%D0%BD%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%BD%D0%B0_%D0%B2%D1%96%D0%B9%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B0_%D0%BE%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F_%D0%BD%D0%B0_%D1%87%D0%BE%D0%BB%D1%96_%D0%B7_%D0%A1%D0%A8%D0%90_%D0%B2_%D0%A1%D0%B8%D1%80%D1%96%D1%97_(%D0%B7_2014)) (дата звернення 17.01.2021)
37. Берлінський конгрес 1878 р.: російсько-німецькі відносини: стаття на osvita.ua [Електронний ресурс]. Режим доступу:

https://osvita.ua/vnz/reports/world_history/31057/ (дата звернення 23.01.2021)

38. Пакт Молотова-Ріббентропа: міжнародний договір 1939 року [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://historyfoundation.ru/2019/05/31/pakt/> (дата звернення 23.01.2021)

39. Договір між Республікою Україна та Соціалістичною Республікою Румунія про режим українсько-румунського кордону: міжнародний договір від 17.06.2003 №642_022 //Відомості Верховної Ради України [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/642_022#Text (дата звернення 23.01.2021)

40. Договір про відносини добросусідства і співробітництва між Україною та Румунією: міжнародний договір від 02.06.1997 №642_003 //Відомості Верховної Ради України [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/642_003#Text (дата звернення 23.01.2021)

41. Анексовані вишки: історія газових платформ біля Одеси: стаття на [bbc.com](https://www.bbc.com) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-38839779> (дата звернення 23.01.2021)

42. Морська делімітація в районі Чорного моря (Румунія проти України) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.icj-cij.org/en/case/132> (дата звернення 27.01.2021)

43. Конвенція ООН з морського права міжнародний договір від 10.12.1982 № 995_057//Відомості Верховної Ради України [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_057 (дата звернення 27.01.2021)

44. І Україна, і Румунія задоволені рішенням Міжнародного суду: стаття на [radiosvoboda.org](https://www.radiosvoboda.org/a/1378426.html) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/1378426.html> (дата звернення 27.01.2021)
45. Лівійський гамбіт. Навіщо Туреччина направляє війська до Лівії?: стаття на [bbc.com](https://www.bbc.com/ukrainian/features-50992437) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-50992437> (дата звернення 02.02.2021)
46. Проксі-війна і інформаційні операції: стаття на [lb.ua](https://lb.ua/society/2017/12/13/384643_proksiviyna_i_informatsiyni.html) [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://lb.ua/society/2017/12/13/384643_proksiviyna_i_informatsiyni.html (дата звернення 02.02.2021)
47. Посередницька війна [Електронний ресурс]: Вікіпедія. Вільна енциклопедія. - Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%BE%D1%81%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%B4%D0%BD%D0%B8%D1%86%D1%8C%D0%BA%D0%B0_%D0%B2%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B0 (дата звернення 02.02.2021)
48. Лівійсько-чадський конфлікт [Електронний ресурс]: Вікіпедія. Вільна енциклопедія. - Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9B%D1%96%D0%B2%D1%96%D0%B9%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE-%D1%87%D0%B0%D0%B4%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%84%D0%BB%D1%96%D0%BA%D1%82 (дата звернення 02.02.2021)
49. Хаос бездержавності. Лівія перетворилася на поле бою інших держав: стаття на [texty.org.ua](https://texty.org.ua/articles/101020/haos-bezderzhavnosti-liviya-) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://texty.org.ua/articles/101020/haos-bezderzhavnosti-liviya->

peretvorylasya-na-bole-boyu-inshyh-derzhav-tam-voyuyut-vyhidci-z-donbasu-ta-pracyuyut-ukrayinski-likari/ (дата звернення 02.02.2021)

50. Територіальні суперечки (Лівія проти Чаду) [Електронний ресурс].
Режим доступу: <https://www.icj-cij.org/en/case/83> (дата звернення 02.02.2021)

51. Республіка Косово [Електронний ресурс]: Вікіпедія. Вільна енциклопедія. Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%BE%D1%81%D0%BE%D0%B2%D0%BE> (дата звернення 15.02.2021)

52. Югославія (Сербія, Словенія, Хорватія, Чорногорія, Боснія та Герцеговіна, Македонія): стаття на pidru4niki.com [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://pidru4niki.com/1059071940962/istoriya/yugoslaviya_serbiya_sloveniia_horvatiya_chornogoriya_bosniya_gertsegovina_makedoniya (дата звернення 15.02.2021)

53. Кінець епохи Слободана Мілошевича: стаття на zn.ua [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://zn.ua/ukr/international/kinets_epohi_slobodana_miloshevicha_politichniy_portret_kolishnogo_prezidenta_yugoslaviyi.html (дата звернення 15.02.2021)

54. Незалежність Косово: стаття на jnsm.com.ua [Електронний ресурс].- Режим доступу: <https://www.jnsm.com.ua/h/0217P/> (дата звернення 15.02.2021)

55. Резолюція РБ ООН 1244: нормативний акт міжнародного характеру від 10.06.1999 №995_309 //Відомості Верховної Ради України [Електронний ресурс]. Режим доступу:

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_309#Text (дата звернення 04.03.2021)

56. Міжнародний суд визнав законність проголошення незалежності Косова: стаття на [radiosvoboda.org](https://www.radiosvoboda.org) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/2107095.html> (дата звернення 04.03.2021)

57. ЄС та Косово підписали Угоду про стабілізацію і асоціацію: стаття на [dw.com](https://www.dw.com) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.dw.com/uk/%D1%94%D1%81-%D1%82%D0%B0-%D0%BA%D0%BE%D1%81%D0%BE%D0%B2%D0%BE-%D0%BF%D1%96%D0%B4%D0%BF%D0%B8%D1%81%D0%B0%D0%BB%D0%B8-%D1%83%D0%B3%D0%BE%D0%B4%D1%83-%D0%BF%D1%80%D0%BE-%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%B1%D1%96%D0%BB%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8E-%D1%96-%D0%B0%D1%81%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8E/a-18808900> (дата звернення 09.03.2021)

58. Рішення Міжнародного суду щодо законності проголошення незалежності Косово [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://web.archive.org/web/20170722171743/http://www.icj-cij.org/files/case-related/141/141-20100722-ADV-01-00-EN.pdf> (дата звернення 09.03.2021)

59. 10 років Косово. "Безпрецедентний прецедент" у дзеркалі політики Росії: стаття на [bbc.com](https://www.bbc.com) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-43087986> (дата звернення 09.03.2021)

60. Договір між Сербією та Косово . [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://adastra.org.ua/blog/dogovir-mizh-serbiyeyu-ta-kosovo-chi->

vdastsya-zavershiti-holodnu-vijnu-na-zahidnih-balkanah (дата звернення 16.03.2021)

61. Міжнародне визнання Республіки Косово [Електронний ресурс]: Вікіпедія. Вільна енциклопедія. Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D1%96%D0%B6%D0%BD%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%BD%D0%B5_%D0%B2%D0%B8%D0%B7%D0%BD%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F_%D0%A0%D0%B5%D1%81%D0%BF%D1%83%D0%B1%D0%BB%D1%96%D0%BA%D0%B8_%D0%9A%D0%BE%D1%81%D0%BE%D0%B2%D0%BE (дата звернення 16.03.2021)

62. Що таке Косово і чому Україна його не визнає?: стаття на ua.tribuna.com [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://ua.tribuna.com/tribuna/blogs/explanation/1075483.html> (дата звернення 16.03.2021)

63. В МЗС України пояснили позицію щодо Косова: стаття на [eurointegration.com.ua](https://www.eurointegration.com.ua) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2020/09/26/7114728/> (дата звернення 16.03.2021)